

PROJEKT PEDPSY: PŘÍSPĚVEK K NOVÉ KVALITĚ UČITELSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

JAROSLAVA VAŠUTOVÁ

1. ÚVODEM O PROJEKTU

Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (ÚVRV) na Pedagogická fakultě Univerzity Karlovy v Praze inicioval a vypracoval v rámci první výzvy ESF projekt „Zkvalitnění pedagogicko-psychologické přípravy budoucích učitelů“, zkrácený název PEDPSY. Projekt byl řešen v grantovém schématu „Podpora terciárního vzdělávání, výzkumu a vývoje“ a zahrnut do programu „Rozvoj učitelských studijních programů“. Partneři žadatelského pracoviště (tj. Univerzita Karlova-Pedagogická fakulta) se staly pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Technické univerzity v Liberci a Západočeské univerzity v Plzni, konkrétními řešiteli pak pracovníci kateder pedagogiky nebo spojených kateder pedagogiky a psychologie těchto fakult. Již na počátku úvah o projektu se ukázala vážná potřeba aktualizovat a obohacovat pedagogickou a psychologickou tematiku studijních programů učitelství vzhledem k proměně školy, školního vzdělávání a učitelské profese. Hledala se vhodná forma, jak studentům regionálních fakult zprostředkovat zcela nové poznatky uvedených oblastí studia, které reflektují současnost, zvláště pak nastupující reformu školního vzdělávání a také předjímající školu budoucnosti. Zároveň se projekt zaměřil na některé otázky zkvalitňování přípravy budoucích učitelů v citlivých aspektech, za které považujeme získávání praktické zkušenosti v průběhu studia a hodnocení studentů učitelství vyplývající z potřeb jejich budoucí profese. ÚVRV našel vynikající odborníky a zapálené spolupracovníky na uvedených partnerských fakultách. Vznikl tak skutečně kooperující a výkonný realizační tým, který se dopracoval prokazatelně dobrých výsledků.

1.1. Filozofie projektu

Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání se dlouhodobě zabývá výzkumem učitelské profese a vzdělávání učitelů (např. v rámci projektu rezortního výzkumu MŠMT ČR Podpora práce učitelů řešeného v letech 2000-2001 a výzkumného záměru Rozvoj národní vzdělanosti a vzdělávání učitelů v evropském kontextu řešeného v letech 1999-2004). Poznatky z výzkumů i zkušenosti z praxe nás dovedli k úvahám a závěrům, co by především prospělo a podpořilo zkvalitňování přípravy budoucích učitelů. Uvádíme některé:

- flexibilně aktualizovat obsah pedagogicko-psychologické přípravy vzhle-

dem k požadavkům školní praxe a nečekat až na akt akreditace, neboť vzdělávací kontext a společenské potřeby se rychle mění

- propagovat pedagogické a psychologické vědy, rozvíjet jejich teorie a výzkum a dokazovat studentům učitelství, že mají rozhodující a nezastupitelný význam pro přípravu na budoucí profesi
- využít odborného potenciálu expertů z pedagogických fakult, kteří jsou zaměřeni na pedagogicko-psychologickou přípravu, za účelem sdílení problémů ve vzdělávání budoucích učitelů, jejich společné řešení a sblížování koncepčních strategií v profesionalizaci učitelství
- dát všem studentům učitelství stejné příležitosti v přístupu k nejnovějším vědeckým poznatkům z pedagogiky a psychologie potřebným pro budoucí profesi učitele, ovlivňovat tím jejich myšlení a postoj k budoucí profesi jako expertní profesi pro výchovu a vzdělávání
- zajistit, aby kvalita absolventů učitelství v českém regionu byla vyrovnaná, což znamená přijmout profesní standard učitele a formulovat na jeho základě profil absolventa vzhledem k záměrům a podmínkám jednotlivých fakult
- inovovat a přizpůsobovat výuku studentů učitelství (především v pedagogicko-psychologické složce) specifikům jejich studijního oboru učitelství a budoucí profese učitele
- nově koncipovat pedagogickou praxi studentů učitelství tak, aby měla reflektivní, interdisciplinární a osobnostně rozvíjející charakter
- hodnotit studenty učitelství z hlediska jejich potencialit pro budoucí profesi, uzpůsobit v tomto smyslu pojetí zkoušek.

Filozofie projektu reflektuje výše uvedené závěry a je zakotvena v následujících **záměrech projektu**, který chce přispět ke zkvalitnění přípravy budoucích učitelů, jak vyplývá z jeho názvu:

- ověřit novou formu netradičního vzdělávání budoucích učitelů jako přidáním hodnotu ke vzdělávacímu obsahu daných předmětů a výuky v pedagogicko-psychologické složce studia učitelství
- vzbudit zájem studentů učitelství o pedagogickou, didaktickou a psychologickou tematiku a vytvořit mimořádný prostor pro jejich aktivity v uvedených oborech
- exkluzivně představit studentům výsledky výzkumů, mezinárodní trendy ve vzdělávání, zahraniční zkušenosti, pedagogické inovace, nové teorie a zkušenosti z praxe
- vnést do zaběhnutých stereotypů výuky nové aktivizující způsoby výuky účinné v přípravném učitelském vzdělávání
- umožnit přímý kontakt s experty v pedagogických a psychologických oborech (například s akademickými pracovníky, výzkumníky, autory publikací, představiteli institucí a organizací, vynikajícími praktiky)
- bezprostředně integrovat studenty získané aktuální znalosti do výuky pedagogických a psychologických disciplín, poskytnout k nim zpětnou vazbu

a zakomponovat je do požadavků pro hodnocení studentů

- věnovat se formě a využitelnosti portfolia studentů v jejich profesionalizaci a seberozvoji
- otevřít problematiku pedagogických praxí se směřováním k novému modelu získávání klinické zkušenosti
- vytvořit prostor pro přímou angažovanost a spolupráci pedagogicko-psychologických pracovišť na partnerských fakultách a rozšiřovat pak na další fakulty připravující učitele
- utvořit jádro mobilní sítě expertů angažovaných pro vzdělávací zájmy a potřeby studentů učitelství v pedagogicko-psychologické přípravě
- podpořit zájem vzdělavatelů učitelů o inovace v obsahu a výuce pedagogických a psychologických disciplín na partnerských fakultách a poté na dalších fakultách připravujících učitele.

1.2. Cíle projektu a cílová skupina

Hlavní cíl byl v projektu formulován vzhledem k aktuálním evropským a domácím kontextům přípravy učitelů. Je zřejmé, že mezinárodní dokumenty jako Boloňská a Lisabonská deklarace, výsledky PISA, nový Školský zákon 561/2004 Sb., Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR a kurikulární dokumenty (RVP, ŠVP) významně vstupují do koncepce učitelského vzdělávání a je třeba je okamžitě implementovat do přípravy budoucích učitelů. Smyslem projektu PEDPSY bylo bezprostředně vstoupit do pedagogicko-psychologické přípravy a vnést do výuky nové výzkumné poznatky, trendy ve vzdělávání a pedagogické a psychologické teorie, reflexe školní praxe, zahraniční zkušenosti i nové způsoby myšlení, neboť stávající prostor pro studium pedagogických a psychologických disciplín neumožňuje bezprostředně pojmout tyto odborné aktuality a změny do svých kurikulů.

Projekt chce přispět ke zvýšení náročnosti a kvality pedagogicko-psychologické přípravy učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů na základní a střední škole, a to jak v teorii, tak i praktické složce. Aktualizace vzdělávacího obsahu, inovace v koncipování pedagogické praxe, využití portfolia a propracování sjednocujících požadavků ke státní závěrečné zkoušce z pedagogiky a psychologie se staly nosnými komponentami projektu PEDPSY.

Cílovou skupinou projektu byli určeni studenti učitelství na partnerských pedagogických fakultách a její velikost byla odhadnuta na 5 000, což je poměrně velký počet studentů, kteří měli být ovlivněni. Lze říci, že skrytou cílovou skupinou byli i učitelé pedagogických fakult, kteří se dílčím způsobem podíleli na aktivitách projektu a refletovali jejich význam a pojetí pro svoji práci a seberozvoj vzdělavatelů učitelů.

1.3. Aktivity a řešitelský tým

Vzhledem ke stanoveným cílům byly v projektu koncipovány klíčové a další tzv. doprovodné aktivity. Každá aktivita byla garantována partnerským pracovištěm. Tím byly rovnoměrně rozděleny kompetence a zodpovědnosti v řešitelském týmu.

Hlavní klíčovou aktivitou se staly **Pedagogické dny** nazvané podle zamýšleného obsahu „Aktuální otázky výchovy a vzdělávání“. Záměrem bylo zprostředkovat studentům na třech pedagogických fakultách nové poznatky pedagogických a psychologických disciplín, a to v přímém kontaktu s odborníky vysokých škol i praxe, kteří se na jejich vytváření nebo zpracování podíleli. Aktivita byla v kompetenci Univerzity Karlovy v Praze.

Další klíčovou aktivitou související s předchozí byla **publikační činnost**. Jejím účelem bylo připravit pro studenty textový materiál, který obsahuje sylaby tématiky Pedagogických dnů a přehledy odborné a studijní literatury. Výstupy zajišťovaly Technická univerzita v Liberci a Západočeská univerzita v Plzni.

Neméně významnou klíčovou aktivitou bylo **studentské portfolio** jako výstup hledání a ověřování vhodných nástrojů profesionalizace studentů učitelství. Touto aktivitou se zabývala Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Usuzovalo se také o otázce adekvátního koncipování a sladování **státních závěrečných zkoušek z pedagogiky a psychologie** tak, aby výstupy ze studia učitelství odpovídaly požadavkům budoucí profese a byly mezi fakultami kompatibilní. S tímto aspektem souvisí i **tvorba profilu absolventa**. První doprovodná aktivita byla garantována ZČU v Plzni, druhé se ujala UK v Praze.

Vývoj a dílčí zavádění inovovaného modelu pedagogické praxe garantovala pracoviště UK Praha a TU Liberec. Aktivita směřovala ke zkvalitnění praktické složky přípravy, jejíž podstatou má být reflektivita směřující k utváření dovednosti teoretické reflexe praktické zkušenosti studenta.

Pracovní semináře realizačního týmu, za něž zodpovídala UK v Praze, byly proponovány jako porady k projektu, v nichž jsou sdělovány informace, skládány účty, je vytvořen prostor pro diskusi, výměnu zkušeností, předkládání výsledků, řešení pracovních problémů atd.

Poslední klíčovou aktivitu jsme pojali nejen jako podmínku realizace vlastních aktivit projektu, ale zároveň jako perspektivu pokračující spolupráce. **Vytvořit síť spolupracujících partnerských pracovišť** připravujících budoucí učitele považujeme za nezbytný předpoklad pro zkvalitnění přípravy učitelů a také zkvalitnění pracovišť samých.

Doprovodnou aktivitou, která zajišťovala komunikaci v průběhu řešení projektu, zprostředkování informací a prezentování výsledků, bylo vytvoření **portálu PED-PSY**. Tvorbu a fungování portálu garantovala JČU v Českých Budějovicích.

Řešitelský (realizační) tým projektu, který realizoval uvedené aktivity, se sestával z jedenácti odborníků ze čtyř pedagogických fakult. Po dvou byly zastoupeni partneři, ze žadatelského pracoviště se angažovalo pět odborníků. Základní tým fungoval po celou dobu trvání projektu a v průběhu řešení byli přizváni dle potřeby další spolupracovníci.

2. Tvůrčí dílny realizačního týmu projektu

Je obvyklé, že řízení jakéhokoliv projektu je spojeno s konáním pracovních porad. Projekt PEDPSY vycházel z konceptu participace a spolupráce. Úkolem bylo dát dohromady řešitele ze čtyř regionů a vytvořit prostor pro pravidelné setkávání se k výměně informací, k řízení projektu a kontrolní činnosti. Od počátku se ukázala potřeba řešit na těchto setkáních především odbornou tematiku vztahující se k plánovaným aktivitám projektu. Podstatou seminářů se staly odborné činnosti členů realizačního týmu, které ozřejmily nové pohledy, koncepce, inovace a žádoucí změny v pedagogicko-psychologické přípravě a přinesly prokazatelné výsledky. Dvoudenní semináře byly velmi pracovní a tvořivě zaměřené a vyžadovaly důkladnou odbornou přípravu každého účastníka. Každý seminář měl své téma, tzn. že dle časového plánu byla na programu jednání vždy určená aktivita, kterou prezentovalo a vedlo zodpovídající partnerské pracoviště. Semináře nabývaly formu tvůrčích dílen i vědeckých sympozií k daným tématům, neboť byly prováděny expertní analýzy a vedeny vysoce kvalifikované debaty. Obsahové uspořádání seminářů bylo červenou nití řešení projektu, semináře v tomto smyslu plnily funkci řídicího článku.

2.1. Společné problémy v pedagogicko-psychologické přípravě

Na úvodním semináři bylo třeba identifikovat základní směry a problémy pedagogicko-psychologické přípravy na participujících fakultách, a porovnat aktuální stav a odhalit názorovou hladinu realizačního týmu na možnosti jejího zkvalitnění. Není za normálních okolností snadné dobrat se zjištění, která jsou v podstatě vnitřní záležitosti instituce. Na semináři to však byl společný zájem partnerů sdělovat a sdílet. Tento krok byl důležitý pro to, aby se řešení ubíralo adekvátním směrem jak vzhledem k cílům projektu, tak zároveň k podmínkám a představám partnerských pracovišť. Úvodní workshop, který lze označit za „seznamovací“, se věnoval následujícím otázkám, které byly předmětem řízené diskuse:

- A. Co považujete za největší problém v přípravě studentů učitelství na vaší fakultě v současnosti?
- B. Do jaké míry odpovídá pojetí státních zkoušek z pedagogiky, didaktiky a psychologie profilu absolventa?
- C. Jak je v pedagogicko-psychologické a oborově didaktické přípravě akceptována změna školního kurikula?
- D. Jak lze vytvořit konsensuální a efektivní model pedagogické praxe, který je akceptovatelný z hlediska potřeb budoucí profese, metodických, organizačních a ekonomických podmínek?
- E. V čem je potřebné konkrétně inovovat nebo obohatit přípravu budoucích učitelů?

Z diskuse vyplynula následující zjištění, na nichž se shodli všichni účastníci.

ad A: Za jeden z hlavních problémů je považována izolovanost disciplín tvořících pedagogicko-psychologickou a oborově didaktickou přípravu. V praxi to znamená, že každý předmět/kurz má své cíle a vlastní koncepci, převážně však nekomunikuje s ostatními. Obsahy se pak mohou překrývat i rozcházet nebo vznikají „bílá místa“, což dohromady podporuje nesoulad v pojetí přípravy na profesi. Za problém je také považována nedostatečná provázanost teorie s potřebami praxe. Studentům bývá přednášena tematika, která někdy stojí mimo jejich budoucí profesi a nevztahuje se vůbec k současné či budoucí realitě školy. Kritizovány byly i prostředky výuky budoucích učitelů, především formy a metody, které jsou převážně tradiční, rozhodně ne příkladné pro budoucí učitele. Bylo rovněž poukázáno na nedostatečnou motivaci k profesi učitele, která se odvíjí od neadekvátních teorií a nespécifických forem a metod výuky v učitelské přípravě.

ad B: K otázce pojetí státních zkoušek z pedagogiky, psychologie a didaktiky se účastníci vyslovili také kriticky. Poukázali na příliš teoretické zaměření zkoušky, s minimální aplikací a bez praktické části. Převážně se zjišťuje znalost faktografie nikoli dovedností. Státní zkouška zjišťuje pouze dílčí a izolované znalosti, neintegruje, pouze reflektuje jednotlivé disciplíny pedagogiky, psychologie a didaktiky. Vlastní zkouška probíhá v duchu představ konkrétního zkoušejícího nikoli s ohledem na požadovaný výstup, tj. profil absolventa.

ad C: K reflexi kurikulární změny v současné přípravě učitelů bylo uváděno, že se děje sporadicky, nekoncepčně, spíše z iniciativy jednotlivců. V této otázce se také objevila již zmíněná absence spolupráce a týmové práce napříč disciplínami i katedrami. Obojí jsou onou nezbytnou podmínkou úspěšné tvorby školních vzdělávacích programů, zvláště pak průřezových témat. Opomíjena je problematika klíčových kompetencí žáků a možností jejich rozvíjení. Lze předpokládat spíše nepřipravenost současných absolventů na vzdělávací reformu, ačkoli školní praxe očekává opak.

ad D: Vytvořit efektivní model pedagogické praxe vyžaduje vytvořit celofakultní mezikatedrový interdisciplinární tým (v rámci pedagogických, psychologických a didaktických disciplín) s vazbou na terén škol. V modelu by měla být posílena reflektivní složka, která by směřovala jednak k fakultní výuce, jednak ke škole. Jako vhodné nástroje byly uvedeny: studentský akční výzkum, studentské portfolio, supervize a integrovaný reflektující seminář. Současným problémem realizace praxí se jeví strukturování studia učitelství. Je třeba v nových podmínkách nově definovat cíle pedagogické praxe.

ad E: Vyjádření k obsahovým inovacím přineslo formulování konkrétních témat. Projevila se shoda v následujících tématech: aktuální problémy vzdělávací politiky, diferenciaci, individualizaci a personalizaci ve výuce, aplikace rámcových vzdělávacích programů. V námětech se také objevil požadavek integrace poznatkové struktury, odmítnuta byla neefektivní adice nových poznatků do stávajících obsahů. V souhrnu se ukázala potřeba vytvořit novou obsahovou koncepci v pedagogicko-psychologické a didaktické přípravě. Ta je všemi považována za klíčovou pro budoucí profesi učitele na rozdíl od strukturování studia, které je formalizováno a nevychází z reálného zájmu o zkvalitnění učitelské profese.

První seminář byl rozhodujícím počinem pro další kroky v řešení projektu. Projekt PEDPSY byl zde komunikován, uchopen a akceptován všemi. Na tomto začátku se řešitelé pohybovali v rovině idejí a teprve v dalších seminářích se stále více přibližovali realizaci klíčových a doprovodných aktivit. Podmínkou úspěšnosti projektu byla identifikace všech partnerů s jeho problematikou a způsobem řešení, a ta byla splněna.

Vysoké efektivity pracovních seminářů realizačního týmu projektu bylo dosaženo způsobem vedení, které spočívalo v následujícím:

- program seminářů byl detailně propracovaný a věcně obsáhlý tak, že nevznikala „prázdná místa“. Principem byla obsahová kontinuita seminářů.
- racionální využití času eliminovalo případné obavy časové ztráty účastníků.
- participace a zodpovědnosti byly vyvážené vůči jednotlivým partnerům
- v seminářích byla pěstována příznivá pracovní atmosféra podporující tvůrčí činnost a vysokou výkonnost účastníků.
- know-how jednotlivých pracovišť bylo sdíleno všemi pro společný záměr a výsledek.
- angažovanost, otevřenost, přístupnost a konstruktivní kritika byly podmínkou práce týmu.
- společným úsilím bylo možné překonávat odborné a organizační bariéry.
- fungovala vzájemná pomoc a podpora pracovišť a jednotlivců.
- utužovaly se kolegiální a přátelské vztahy.
- utvářelo se jádro současné (projektové) i budoucí sítě pracovišť zabývajících se pedagogicko-psychologickou přípravou.

Lze konstatovat, že tato aktivita byla nosnou pro řešení projektu a bez ní by ostatní aktivity nebyly proveditelné. Ověřené zdroje efektivity je možné transformovat do obecného modelu týmového řešení projektu.

3. Pedagogické dny – nová forma vzdělávání studentů učitelství v experimentu

Rozvojový projekt PEDPSY ve svém záměru vyvíjí novou formu vzdělávání studentů učitelství nazvanou Pedagogické dny, kterou ověřuje v pedagogickém experimentu.

Experiment probíhal v prostředí vysoké školy, zúčastnilo se ho na 5 000 studentů, dále pak katedry pedagogiky a pedagogiky-psychologie na třech regionálních pedagogických fakultách a pražský Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Experiment zahrnoval dvě fáze (dva běhy Pedagogických dnů), první pilotní probíhala v zimním semestru a druhá výzkumná v letním semestru 2006/2007. Každá fáze byla hodnocena studenty prostřednictvím evaluačního dotazníku a aktivita jako celek byla posuzována vysokoškolskými učiteli, kteří participovali na její realizaci. Získané výsledky se staly důležitou zpětnou vazbou a zároveň bází pro rozvoj nového obsahově organizačního modelu této formy vzdělávání budoucích učitelů.

Pedagogické dny byly hlavní aktivitou projektu, neboť přímo zasahovaly cílovou skupinu, tj. studenty učitelství na pedagogických fakultách. Podstatou bylo uspořádat setkání studentů s významnými odborníky, kteří v přímém kontaktu zprostředkovali aktuální poznatky v široké nabídce témat, které pokrývají současné dění ve výzkumu, teorii a praxi vzdělávání, výchovy a školství. Za nosné inovace, které přináší tato forma, považujeme:

- studenti se po celý den intenzivně věnovali pedagogice a psychologii
- odborníci přijeli za studenty a připravili pro ně mimořádnou výuku přednáškového, diskusního, tvůrčího a činnostního charakteru
- studenti si mohli zvolit program/téma, který je nejvíce zajímá jak z hlediska obsahu, tak forem a metod nebo i setkání s konkrétní osobností
- navýšení počtu hodin výuky se uskutečnilo v jednorázové akci, aniž by byla rozrušena plánovaná semestrální výuka
- obsahové zaměření programu Pedagogických dnů představovalo přidanou hodnotu akreditovaných kurikulů pedagogicko-psychologické přípravy
- témata Pedagogických dnů byla reflektována v následující výuce pedagogiky a psychologie a zahrnuta do požadavků pro státní zkoušku
- studenti byli vybaveni podpůrnými textovými materiály, které jim usnadnily orientaci v nabídce témat pro individuální volbu a poskytly důležitý zdroj poznatků a informací pro další studijní využití.

Koncepčně připravit a ověřit novou formu vzdělávání pro několik tisíc studentů a v krátkém časovém období dvou let, který projekt skýtá, byl úkol náročný a zodpovědný. Realizace experimentu prováděná současně na třech partnerských fakultách v průběhu dvou semestrů vyžadovala detailní propracovanost plánu, koordinovanost činností a dokonalé organizační zabezpečení, aby úskalí, která přináší pořádání masové celofakultní akce, byla minimalizována.

Příprava a realizace Pedagogických dnů (dále jen PD) zahrnovala několik kroků a dílčích úkolů:

- vytvoření obsahově organizačního modelu PD pro experiment v rámci projektu PEDPSY
- vytvoření vlastní obsahové koncepce ke stanovenému zaměření PD, tj. aktuální otázky výchovy a vzdělávání
- zajištění podpory akademických funkcionářů partnerských fakult a podpory členů participujících kateder
- provázání výuky v PD s následující plánovanou výukou pedagogických a psychologických disciplín vhodnou a efektivní formou
- vypracování a vydání Sešitu anotací a Sešitu anotované literatury
- zajištění publicity PD na partnerských fakultách a pro odbornou veřejnost v daném regionu
- jednání s pozvanými odborníky-lektory
- vytvoření fakultních programů PD a rozvrhů
- organizační zajištění přihlášek studentů na zvolená témata

- vlastní organizace PD (zajištění učeben, didaktické techniky, asistence z řad učitelů a studentů)
- vytvoření, distribuování a sběr evaluačních dotazníků pro studenty a vyučující v PD
- zpracování evaluačních dotazníků a jejich reflexe
- zahrnutí a reflektování nových poznatků v následující výuce pedagogiky a psychologie.

Součástí konání Pedagogických dnů byla společná pracovní setkání realizačního týmu projektu, děkanů fakult a proděkanů, členů participujících kateder a lektorů. Tato setkání zahrnovala bezprostřední přípravu na aktivitu. Účelem bylo také vzájemné poznávání a utváření sítě pracovišť zabývajících se pedagogicko-psychologickou přípravou s podporou akademických funkcionářů.

3.1. Obsahově organizační model Pedagogických dnů

Obsahové vymezení Pedagogických dnů bylo strukturováno do šesti modulů:

Modul A	Budoucnost školy a vzdělávací politika
Modul B	Žák a jeho zázemí
Modul C	Kurikulární reforma a efektivní škola
Modul D	Kvalifikovaný učitel a specifika profesního prostředí
Modul E	Výchova a hodnoty v současné škole
Modul F	Výuka jako interaktivní proces

Koncepčním záměrem bylo obsahově pokrýt stěžejní subjekty a současné významné determinanty školního vzdělávání (tzn. škola, žák, učitel, kurikulum, výuka, výchova, vzdělávací kontexty). Každý modul měl své vnitřní uspořádání rozpracované na jednotlivá témata označovaná z hlediska studentů jako aktivity. Dvojice garantů utvořená jednak z řešitelského týmu jednak z řad pracovníků participujících kateder zodpovídala za konkrétní obsah a obsazení témat kvalitními odborníky. Byla důsledně požadována aktuálnost a novost témat a adekvátnost forem a metod jejich výuky v Pedagogických dnech. Dále byla sledována vyváženost přednáškové a činnostní výuky. Každý modul obsahoval jednu až dvě hlavní přednášky pro velké počty studentů a dále pak „malé“ přednášky a ostatní formy výuky. Počet témat v modulech se pohyboval od pěti do jedenácti. „Nejmenší“ byl modul A, „největší“ pak modul F.

Moduly byly zpracovány v podobě specifických anotací. Každá anotace se sestávala z: **Klíčových otázek, Charakteristiky modulu, Cílů, Přehledu aktivit, Otázek pro studenty, Anotací aktivit** včetně **Literatury** vztahující se ke konkrétní aktivitě.

Smyslem klíčových otázek bylo vystihnout problémovost tematiky modulu. Klíčové otázky vždy směřovaly k jádru aktuálnosti a důležitosti pro studenty a povzbuzovaly přemýšlení o pedagogických a psychologických problémech současnosti.

V části Charakteristika modulu byly pak stručně popsány: současný stav, kontexty, determinanty, perspektivy v modulu vymezené problematiky. Cíle modulu byly rozpracovány vzhledem ke studentům. Jednotlivé aktivity v rámci modulu byly anotovány tak, aby studentům poskytly nejen představu o aktivitě, kterou si mohou zvolit, ale také naznačily poznatkovou bázi. Uvedení literatury pro každou aktivitu bylo pro autory anotací omezeno na čtyři tituly, které se nejlépe vztahovaly k pojetí aktivity. Otázky pro studenty plnily funkci reflexe modulu jako celku a orientovaly studenty k jejich dalšímu prohlubujícímu studiu. Vzniklý materiál, který plnil jak funkci informační, tak vzdělávací, byl vydán tiskem pod názvem **Sešit anotací** a byl distribuován studentům a lektorům. K tomuto materiálu byl ještě vytvořen **Sešit anotované literatury**, který se vázal k jednotlivým modulům, Jeho účelem bylo zpřehlednit studentům aktuální literaturu k určité pedagogické a psychologické problematice, kterou zahrnovaly Pedagogické dny a usnadnit jim pomocí anotací vyhledávání vhodných studijních zdrojů pro další studium.

Nabídka všech aktivit dosáhla počtu čtyřicet čtyři. Byly rozděleny zhruba na polovinu a rozřazeny do dvou běhů Pedagogických dnů. Modulové uspořádání mělo význam především pro realizační tým a garanty modulů, neboť umožnilo zpřehlednit témata a vyvážit obsahy i formy výuky. Studentům moduly poskytly představu o poznatkových strukturách pedagogické a psychologické teorie a praxe a usnadnily rozhodování, kterou aktivitu navštívit. Studenti mohli volit aktivity napříč moduly, rozhodující byl jejich zájem nikoli obsahové návaznosti. Od počátku bylo zřejmé, že studenti nemohou z organizačních důvodů projít všemi nabídkami a nemohou tudíž získat systematické znalosti, což ani nebylo cílem. Proto každá aktivita byla samostatnou výukovou jednotkou a tudíž volba byla libovolná. Studenti si tak vybírali buď z různých modulů nebo se zaměřili na určitou problematiku a volili v rámci jednoho modulu.

Obsahově organizační model Pedagogických dnů připomíná tématicky zaměřené sekce na konferencích. Souběžně ve čtyřech až pěti devadesátiminutových blocích probíhaly rozvrhem stanovené aktivity, které se v daný Pedagogický den opakovaly, tzn. že každá aktivita (až na výjimky) se uskutečnila dvakrát. Tím se usnadnily volby studentů zvláště v případech, kde se z hlediska studentů časově překrývaly aktivity, o něž byl největší zájem. Studenti se na aktivity přihlašovali předem na příslušných katedrách (týden, 14 dní) a oproti podpisu obdrželi materiály. V prvním běhu Sešit anotací a ve druhém běhu pak Sešit anotované literatury. Pedagogické dny na jednotlivých fakultách zahájili děkani fakult, dle prostorových možností buď úvodním shromážděním studentů nebo lektorského sboru.

Lektorský tým byl sestaven z členů realizačního týmu projektu a zainteresovaných členů kateder partnerských pedagogických fakult a specialistů z dalších fakult (FFUK, FF ZČU, PedF MU), dále odborníků z praxe (ředitelé ZŠ) a školských institucí (CERMAT). V prvním běhu Pedagogických dnů působilo 24 lektorů, ve druhém běhu pak 26 lektorů.

3.2. Zkušenosti a problémy

Partnerské pedagogické fakulty vyhlásily Pedagogické dny v rámci děkanského dne. Na těchto fakultách převzaly garanci za uspořádání Pedagogických dnů katedry pedagogiky (pedagogiky a psychologie na JČU a TUL). Vzhledem k tomu, že šlo o celofakultní akci, management celé této klíčové aktivity byl velmi náročný. Počínaje získáváním podpory vedení fakult, publicitou u studentů, přes administraci přihlášek a evaluačních dotazníků studentů, zajištění učeben a technických prostředků a konče sestavením rozvrhu programu.

Zpočátku byla určitá obava, že studenti využijí děkanského volna a zúčastní se jen v malém počtu. První běh Pedagogických dnů, který se konal v zimním semestru 2006/2007 byl proto stanoven jako povinný s mírou absolvování aktivit jedné až dvou, lokálně i s vazbou na udělení zápočtu. Druhý běh v letním semestru byl vyhlášen již jako nepovinný a přesto účast studentů byla vysoká. V obou bězích se organizátoři potýkali s nedostatkem učeben nebo malou kapacitou učeben, které neodpovídaly velkému zájmu studentů. Muselo se přistoupit k určitým omezením v návštěvě aktivit, a jen málokdo mohl absolvovat všechny bloky programu Pedagogických dnů. Tato omezení pak měla negativní odezvu u studentů. Také původně proponovaná kolokvia v navazující výuce pedagogických a psychologických disciplín byla redukována na reflektivní zpětnou vazbu, která nebyla komplexní, ale jen dílčí podle toho, kterých témat se studenti zúčastnili.

Vysoký zájem studentů byl podpořen nejen atraktivitou témat a přítomností významných odborníků z jiných vysokých škol a pracovišť, ale i tím, že dopředu obdrželi textové materiály (tj. Sešit anotací a Sešit anotované literatury), které pozitivně ovlivnily jejich očekávání.

3.3. Hodnocení Pedagogických dnů

Hodnocení klíčové aktivity bylo nezbytnou součástí pedagogického experimentu. Jednak se uskutečnilo hodnocení studenty prostřednictvím dotazníku a reflexí v navazující výuce, jednak byli dotazováni lektori. Kromě toho bylo provedeno interní hodnocení na partnerských katedrách.

Evaluační dotazník pro studenty byl zaměřen na posouzení obsahu, forem, organizace, materiálů, přínosu pro vlastní studium, míry participace studentů a podání námětů a doporučení pro další realizaci. Studenti odpovídali na deset otázek různého druhu (uzavřené s volbou odpovědi, škálové, dichotomické, otevřené). Dotazník byl zadán při zahájení programu PD a návratnost byla velmi vysoká.

Studenti vyplňovali dotazník bezprostředně po ukončení programu Pedagogických dnů a odevzdávali je namísto nebo na katedry pedagogiky. Na katedrách dále proběhly reflektivní semináře, které vedli učitelé ve skupině studentů. Učitelé pak tyto reflexe zpracovali jako podklad pro celkové hodnocení pedagogického experimentu. K názorům studentů vyjádřených v hodnocení prvního běhu Pedagogických dnů bylo přihlédnuto při přípravě a realizaci druhého běhu :

- povinná účast byla změněna na dobrovolnou

- byly posíleny činnostní aktivity
- do programu byly opakovaně zařazeny nejžádanější přednášky a semináře.

Studenti pozitivně hodnotili především:

- novost prezentovaných témat
- aktuálnost témat vzhledem k realitě současné školní praxe a předpokládaným úkolům budoucí učitelské praxe
- možnost zúčastnit se vzdělávacích aktivit vedených odborníky z jiných fakult a pracovišť a poznat „jak se učí jinde“
- prožití jiných forem a metod výuky (např. týmová přednáška, workshopy, panelová diskuse)
- přímý kontakt s odborníky známými dosud pouze z četby jejich publikací a možnost pokládat jim otázky
- umožnění participace, tzn. volitelnost aktivit dle vlastního zájmu, možnost vyjádřit se (hodnocení Pedagogických dnů)
- získání informací o Pedagogických dnech v předstihu, možnost informovaného výběru aktivit na základě poskytnutých materiálů, využití obou Sešitů pro další studium.

Evaluační dotazníky studentů budou statisticky vyhodnoceny a interpretovány. Výsledky studentského hodnocení budou zprostředkovány participujícím pracovištím a odborné veřejnosti v nejbližší době.

Lektoři hodnotili Pedagogické dny prostřednictvím dotazníku, který obsahoval sedm otevřených položek. O hodnocení bylo požádáno 41 lektorů, návratnost dotazníků byla podstatně nižší než u studentů, a to 27 vyplněných dotazníků především z řad vysokoškolských učitelů. Lektoři se vyjadřovali k jednotlivým položkám následovně.

A. V čem spatřujete hlavní přínos PD pro studenty?

Respondenti vysoce ocenili aktuálnost a rozmanitost témat a uvědomovali si, jak významné je pro studenty setkání se s „ikonami“ české pedagogiky a psychologie, kteří osobně studentům zprostředkují svoji vědeckou práci a odborné zkušenosti. Také rozmanitost a jinakost „didaktického provedení“ aktivit byly vnímány jako přínosné pro studenty. Studenti byli více motivováni a aktivizováni. Přispěla k tomu i možnost volby aktivit. Prospěšné dle názoru lektorů bylo též, že na jednotlivých aktivitách se setkávali studenti různých ročníků a oborů, heterogenita byla výhodou pro komunikaci a interakci. Atmosféra Pedagogických dnů přinesla studentům pocit, že jsou skutečnou součástí akademického společenství. Obsahové zaměření přispělo k uvědomění si důležitosti pedagogických a psychologických disciplín pro učitelství.

B. V čem vidíte přínos PD pro lektory?

Respondenti ocenili zkušenosti „s jinými studenty“ z jiných regionů a inspirace, které získali bezprostřední zpětnou vazbu. Měli tak možnost srovnání s prostředím vlastní fakulty. Hlavní přínos vnímali v setkání a navázání kontaktů s kolegy, v in-

timním poznáním situace na jiných fakultách, v neformálních odborných diskusích. Někteří lektori konstatovali dokonce nedostatek času a prostoru pro tato setkání a debaty. Zajímavá byla sdělení, kdy lektori se mimořádně důkladně (více než kdy jindy) připravovali na výuku v PD. Bezprostřední ohlasy studentů a nefalšovaný zájem je povzbudily a motivovaly pro další práci. Pozoruhodné bylo zjištění, že lektori navštěvovali dle časových možností i výuku kolegů a velmi ocenili tuto možnost vidět jejich pojetí a být i v roli studenta. Někteří lektori ocenili i to, že na PD dostali prostor k představení svých osobních témat studentům, která jinak nejsou součástí běžné výuky.

C. S jakými negativními stránkami PD jste se setkali?

Odlišně se vyjadřovali respondenti z řad „organizátorů“ pořádajících fakult na rozdíl od lektorů z jiných pracovišť. Ti převážně neshledali žádné závažnější nedostatky. Upozornili pouze na nerovnoměrné obsazování aktivit studenty, na úbytek studentů v posledních odpoledních blocích, na nepřípravenost studentů na některé aktivity, také povinnou účast studentů nepovažovali za vhodnou, někde nefungovala technika. Někteří konstatovali, že byla omezená možnost navštívit výuku kolegů anebo setkat se s kolegy. Lektori z kateder pedagogiky, kteří nesli břímě zodpovědnosti za hladký průběh PD, viděli negativní stránky PD v organizační zátěži, fyzické a psychické náročnosti, složité administrativě a omezené kapacitě a počtu učeben pro tuto akci. To byl hlavní důvod, proč nemohl být zcela uspokojen zájem studentů o návštěvu maxima aktivit (tj. 4-5).

D. Co nejvíce oceňujete na PD?

V odpovědích zaznělo ocenění, že taková akce vůbec proběhla a byla označována za „vynikající nápad“. Nejenže byla zajištěna aktuálnost a neotřelost obsahu PD, vedení dialogu se studenty nad otevřenými tématy, rozmanitost forem zprostředkování a provázání s další výukou, ale také byla podpořena prestiž oboru a vytvořen prostor pro zlepšování vztahů a sblížení zájmů učitelů a studentů. Mnozí prozradili vysokou osobní angažovanost a z ní vyplývající pocit dobře vykonané práce. Znovu se opakoval přínos v oblasti navázání kontaktů a vzájemného poznávání na pracovištích, která zajišťují pedagogicko-psychologickou přípravu. Prakticky všichni vysoce ohodnotili organizační zajištění PD na všech pořádajících fakultách.

E. Jak hodnotíte Sešit anotací a Sešit anotované literatury?

Respondenti konstatovali, že materiály byly užitečné, velmi informativní a přiměřené rozsahem. Umožnili studentům orientovat se v tématech, připravit se na aktivity. Navozené otázky u anotací vhodně konkretizovaly obsah. V odpovědích bylo též uvedeno, že materiály mají dlouhodobější využití pro studenty. Přes pozitivní hodnocení bylo také řečeno, že „stále je co zlepšovat“. Především odstranit formální nedostatky a více sjednotit strukturu popsání aktivit. Tištěné materiály někdo považoval za neflexibilní a tudíž s omezenou využitelností, jednotlivci jejich potřebnost zpochybnili.

F. Které zkušenosti získané na PD jsou využitelné na vašem pracovišti?

Idea organizovat celofakultní nebo katedrální pedagogické dny je inspirující a přenositelná dle názoru respondentů. Poznání jiného a netradičního pojetí výuky je inspirující a podnětné pro změnu vlastní výuky (aktivizující metody, týmová přednáška). Organizace velkého projektu přispěla k rozvoji manažerských kompetencí, které jsou využitelné při organizování velkých celofakultních akcí. Byl dán impuls pro spolupráci pracovišť pedagogiky a psychologie na fakultách připravujících učitele.

G. Co chcete ještě dodat?

V odpovědích převažovaly dobré pocity a pozitivní naladění respondentů. Bylo uvedeno, že projekt byl kvalitní a učitelské vzdělávání by si zasloužilo více takových projektů. Mnozí vyjádřili osobní potěšení z účasti v tomto projektu (to je PD) a doporučili rozvinout tradici PD. Bylo dále doporučeno pokračovat v projektu s výraznějším interdisciplinárním pojetím, vyšší mírou studentské angažovanosti (studentská konference) a se zařazením akcí pro učitelskou veřejnost a případnou zahraniční účastí. Negativní dodatek jednotlivce vyzněl: „celkově uhoněná akce“.

Třetí úroveň hodnocení proběhla na jednotlivých partnerských pracovištích s různým scénářem. Pořádající katedry na svých poradách věnovaly značnou pozornost hodnocení organizační stránky PD, angažovanosti členů kateder a zájmu ostatních učitelů fakulty. Monitorovaly a analyzovaly diskusní příspěvky a vyjádření studentů v následné výuce pedagogických a psychologických disciplín a vyvozovaly závěry pro budoucnost.

Celkově lze konstatovat, že klíčová aktivita Pedagogické dny, předčila ve svém uvedení do života pedagogických fakult očekávání realizačního týmu. Mezi pozitivna můžeme zahrnout zájem dalších fakult o akci obdobného typu. Docházíme také k přesvědčení, že byly narušeny mýty o rigiditě pedagogických a psychologických disciplín a o jejich formálnosti v přípravě učitelů. Přispělo k tomu i přenesení tematiky Pedagogických dnů do následné výuky a dále do pojetí státních zkoušek z pedagogiky a psychologie. Byly také překročeny komunikační bariéry mezi participujícími katedrami potažmo fakultami. Bylo iniciováno další rozvíjení sítě pracovišť a podání navazujícího projektu v nových podmínkách ESF.

4. Příspěvek ke zkvalitnění pedagogické praxe

Projekt PEDPSY věnoval značnou pozornost problematice pedagogické praxe studentů učitelství. Cílem této aktivity bylo v souladu s aktualizací teoretické složky pedagogicko-psychologické přípravy obohatit stávající koncepci praxí o nové přístupy podporující a rozvíjející reflektivní činnosti studentů. Výstup má charakter vývoje modelu reflektivní praxe, postaveného na záměru „učit se reflektovat“. K tomu využívá u nás dosud méně známého přístupu supervize. Model je budován na zahraničních teoriích supervize jako formy partnerství učitelů a studentů. K tomuto výstupu byly jeho řešitelé již publikovány dílčí příspěvky (Marková, Urbánek 2006).

5. Portfolio studenta učitelství

Studentské portfolio se stává v přípravě budoucích učitelů na českých fakultách „populárním“ nástrojem sebereflexe a hodnocení studentů učitelství. Na některých fakultách již byly učiněny realizační kroky a monitorovány zkušenosti se zavedením tohoto nástroje do přípravy na profesi (např. Tomková 2004, Nezvalová 2007). Cílem aktivity řešené v projektu PEDPSY bylo navrhnout standardizovaný model studentského portfolio s uplatněním jak v rovině formativní, tak bilanční. Řešitelé aktivity usilovali o komplexní zpracování problematiky počínaje analýzou názorů a očekávání studentů učitelství na význam portfolio, které zjišťovali pomocí ankety. Dále se věnovali zhodnocení teoretických východisek a zahraničních a domácích zkušeností. Pro řešení modelu byly nastoleny následující otázky (Stuchlíková, Prokešová, prezentace, Průhonice 2007):

- Jak definovat výchozí paradigma?
- Může portfolio přispět k holistickému pohledu na proces, ve kterém se student postupně stává učitelem?
- Má mít studentské portfolio závazný referenční rámec?
- Jak stanovit jeho obsah a jeho strukturu?
- Jak zajistit dlouhodobé vedení portfolio?
- Lze studentské portfolio pokládat za alternativu k běžně organizovaným zkouškám z pedagogiky a psychologie?

Jádrem výstupu je proces tvorby portfolio, obsah, organizační podmínky a využitelnost u státních závěrečných zkoušek. Řešitelé aktivity publikovali a přednesli samostatné příspěvky o získaných poznatcích a řešeních na odborném fóru.

6. Transformace státních závěrečných zkoušek

Permanentní diskuse o pojetí státních závěrečných zkoušek týkající se pedagogicko-psychologické složky přípravného vzdělávání učitelů byly přeneseny také do řešení projektu PEDPSY jako jeho nedílná součást. Jako doprovodná aktivita postupovala aktivitami klíčovými (pedagogické dny, pedagogická praxe a portfolio) a vyústila v zpracování komplexní studie (Čábalová, Kocurová, prezentace, Průhonice 2007). V analýze současného pojetí profese učitele poukázala na potřebnost existence profesního standardu učitelů. Kromě teoretických východisek, která zahrnovala historické a soudobé kontexty přípravného vzdělávání, hlavním přínosem byla empirická zjištění koncepcí státních zkoušek na vybraných pedagogických fakultách a postoje studentů k jejich průběhu a obsahu.

7. Závěr

Projekt PEDPSY byl uzavřen 30. října 2007. Projektované aktivity byly plnohodnotně zrealizovány a cíle splněny. Empirický materiál získaný prostřednictvím výstupů z jednotlivých aktivit je natolik významný, že realizační tým projektu dospěl

k rozhodnutí zhodnotit celkový přínos projektu v samostatné monografii. (V současné době je text monografie připravován pro tisk).

Literatura

- MARKOVÁ, K.; URBÁNEK, P. Praktická příprava na pedagogických fakultách: analýza stavu. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 14. konference ČAPV*, [CD-ROM]. Plzeň : PedF ZČU, 2006.
- MARKOVÁ, K.; URBÁNEK, P. K možnostem zkvalitňování praktické přípravy ve vzdělávání budoucích učitelů. In *Pedagogická praxe v přípravě budoucích učitelů*. Sborník z konference v Srní. Plzeň : ZČU, 2006, s. 50-54.
- NEZVALOVÁ, D. *Pedagogická praxe v počáteční přípravě učitelů přírodovědných předmětů a matematiky*. Olomouc : UP PŘF, 2007.
- SIROTOVÁ, M. (ed.) *Osobnost vysokoškolského studenta-budúceho učiteľa*. Zborník z vedeckého seminára. Trnava : UCM, 2005.
- SIROTOVÁ, M. (ed.) *Interakcia učiteľa a študenta v procese vysokoškolskej výučby*. Zborník z vedeckého seminára. Trnava : UCM, 2007.
- SPILKOVÁ, V. a kol. *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno : Paido, 2004.
- TOMKOVÁ, A. Portfolio v přípravě učitelů primární školy. In SPILKOVÁ, V. a kol. *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno : Paido, 2004, s.180-190.
- VAŠUTOVÁ, J. Kvalifikační předpoklady pro nové role učitelů. In WALTEROVÁ, E. (ed.) *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. 1. díl. Praha : UK PedF, 2001, s.19-46.
- VAŠUTOVÁ, J. Návrh profesního standardu. In WALTEROVÁ, E. (ed.) *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. 1. díl. Praha : UK PedF, 2001, s. 91-141.
- VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno : Paido, 2004.
- VAŠUTOVÁ, J. Kvalifikace učitele pro permanentní změnu. In MAŇÁK, J.; JANÍK, T. (eds.) *Problémy kurikula základní školy*. Brno : MU PedF, 2006.
- VAŠUTOVÁ, J. a kol. *Pedagogické dny 2006/2007. Sešit anotací*. Liberec : TUL, 2006.
- VAŠUTOVÁ, J. a kol. *Pedagogické dny 2006/2007. Sešit anotované literatury*. Plzeň : ZČU, 2007.